

‘PLAN HIDROLÓGICO NACIONAL’: INTERROGACIONS

Vicenç M. Rosselló*

Nacional de qui? No creieu que vull fer demagògia: si existeix la nació dels espanyols, els afecta/beneficia/perjudica el *Plan*? És legítim preguntar-s’ho i començar per ací a reflexionar sobre un tema que als del meu ram ens subjuga. La contraposició Ibèria humida/Ibèria seca, presentada com un dogma, la introduí el geògraf Jean Brunhes (1902) entroncant amb els regeneracionistes, però la reforçaren els geògrafs o fisiògrafs com Hernández Pacheco o Dantín. El mapa de la tesi sobre el regadiu, amb una orla que volta la península ibèrica per ponent i tramuntana, ha estat reproduït *ad nauseam*. Tanmateix, ningú no s’ha preguntat per què la isohieta de 600 mm i no la de 500 o 450, o un altre índex més afinat.

■ AIGUA SOBRA/AIGUA MANCA: ESMENAR LA PLANA A LA NATURA

El cas és que aquest mapa i sobretot aquesta dicotomia introduïren una noció d’injustícia distributiva entre “espanyols humits” i “espanyols eixuts”, com si a la natura li calgués una mesura igualitària, una ètica anivelladora. Aplicar criteris morals a la natura és una enganyifa, una trampa conceptual. Els polítics acabaren considerant els almeriencs perjudicats (agreujats i tot) pels asturians, quan podria haver sorgit un “naturista” que reivindicqués la personalitat i la feréstega bellesa de les terres àrides i el “dret” dels paisatges humits de continuar essent igual de mullats.

L’aigua que sobra i l’aigua que manca, tot i que sembla fàcil senyalar-ne els extrems, correspon a una categoria ideològica o política relativa i no a una mecànica natural. La fretura es corregeix espontàniament amb la xerofília (plantes que suporten/toleren l’eixut relatiu, el “desert”); la superabundància, amb un excedent de biomassa. Correspondència que podem estendre al món animal que, de més a més, sol tenir un més fàcil recurs a la migració. Exorreisme, és a dir, flux cap a fora de la conca, es contraposa a endorreisme o arreisme, si no eixim de les coordenades hídriques.

Són els humans els que escapen al determinisme. Encara que han preferit les planes humides, s’han en-

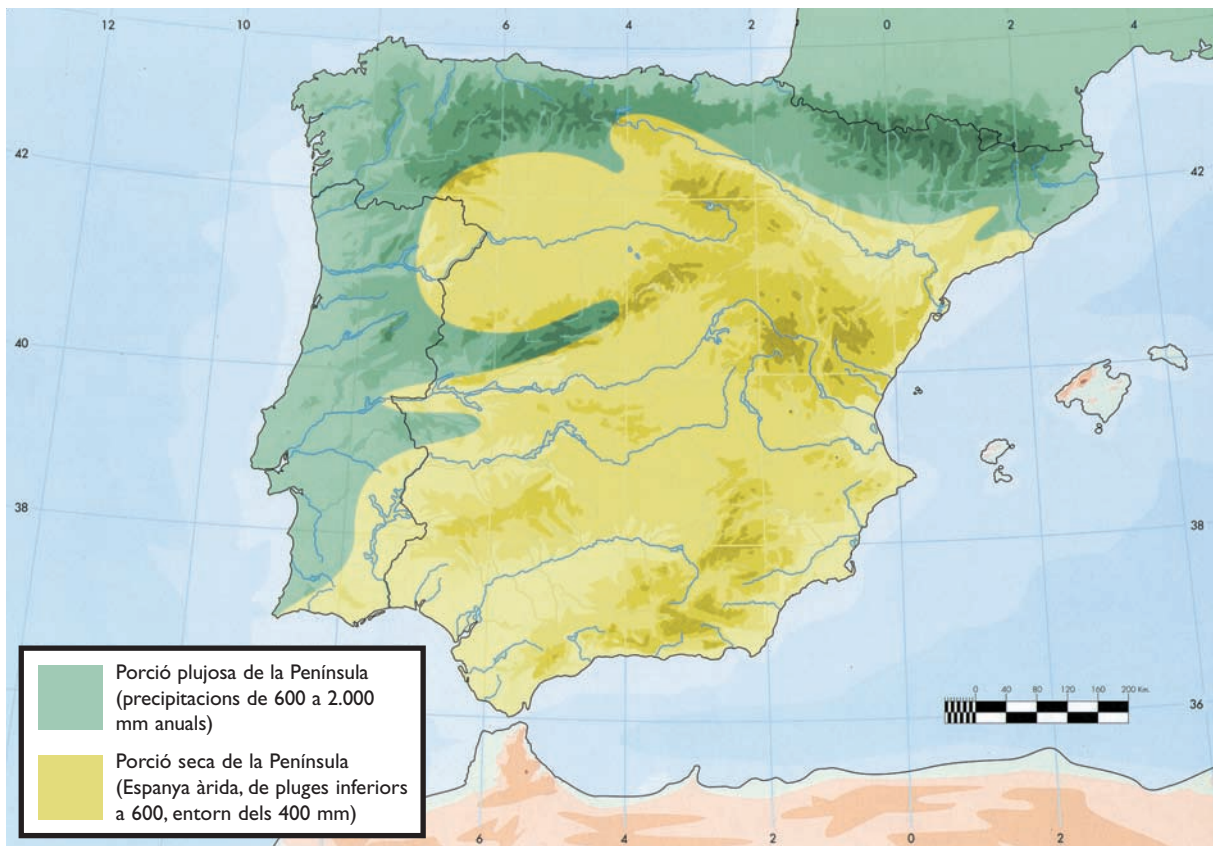
caparrat més d’una vegada a viure al desert, amb la lògica dels nòmades o amb la contradicció dels sedentaris. No és igual. Com no és igual una *haima* que una ciutat de mig milió d’habitants. Adesiara cal forçar la natura i fins on podem forçar-la?

Les illes, que tenen límits definits, ens poden servir per a concretar les preguntes. Cal *igualar* Lanzarote i Tenerife? Tenen els mateixos “drets” les plantes i les bestioles de Fuerteventura i La Palma? Hem d’uniformar el paisatge de Formentera i de Menorca? Cal introduir-hi el mateix nombre de turistes –o de lletugues– per quilòmetre quadrat?

Una societat desenvolupada que ha depassat els estadis de la supervivència presumeix d’entendre i atendre la problemàtica mediambiental. Es tracta sovint d’un miratge, perquè mai no havíem asfaltat tantes hectàrees, ni destruït tants quilòmetres de litoral, ni contaminat tants metres cúbics d’aqüífers... La frase feta *impacte ambiental* es troba a la legislació, seguit seguit. Fa elegant i tot, però els xocs es multipliquen. Ara, d’uns quants anys ençà, parlem de sostenibilitat i gairebé sempre ho contraposem a creixement econòmic. L’aigua –neta i bruta– hi té un paper ineludible que cal aclarir, tant a escala local com a escala regional, nacional o global. Té fronteres l’aire? Per què n’ha de tenir l’aigua?

■ LA PROPIETAT DE L’AIGUA

El dret romà dictaminava que les aigües superficials, *aquae profluentes*, eren comunals, *res communis*, principi que hauria d’haver pesat més a les nostres societats medievals o renaixentistes, quan el poder sobre les aigües maldava per dirimir les *rivalitats*. No perdem de vista l’etimologia d’aquest mot: rivalitat ve de riu; els sobirans contra els jussans que sempre solen perdre i viceversa. La legislació espanyola dels dos segles darrers va consagrar fàcticament els principis de prescripció i concessió en el sentit que les aigües –li pertangueren o no– podia fruir-les el propietari de la terra on naixien o per on fluïen. La llei d’aigües de 1879, que assumia l’element consuetudinari de la de 1866, va aplicar un principi de la llei de

Distribució i extensió de les porcions plujoses i seca de la Península. Font: J. Dantin (1916) inspirat en J. Brunhes (1904): "El mapa de la tesi sobre el regadiu, amb una orla que volta la península ibèrica per ponent i tramuntana, ha estat reproduït *ad nauseam*".

mines: regalar l'aigua subterrània o freàtica a qui l'aixecava, la treia, com si fóra *res nullius*.

Mentrestant la Carta Europea de l'Aigua (6.05.1968) havia proclamat que "l'aigua és un patrimoni comú", sense distinció de superficial i profunda. En efecte, la llei de 1985 –la vigent– ho reconegué, com també la competència de l'estat sobre els recursos hídrics, "el capital"; "els interessos" o usos podien atribuir-se a escales diverses. El 1980 havia entrar a la jurisprudència la paraula *aquífer* i la seua apropiació que contraposava, cada vegada més, les cobejances privades i els drets públics.

En el canvi de mil·lenni ja resta poca gent que no sàpiga que l'aigua és un bé escàs (vol dir, que en consumim més de la que tenim) i que el seu domini *hauria* de ser públic, com n'és l'aire. Sé que algú gosa comerciar amb l'aire; diu que al Japó ja han començat a vendre'l en ampolles... Quant a l'aigua, sovint sentim a dir o argumentar: l'aigua que ens pertoca –o que ens prometen– l'aigua que ens furten. El cicle de l'aigua, però, no és municipal, ni provincial, ni estatal..., és global; les molècules d'aquest miraculós polímer no duen marca.

Fet i fet, la nostra manera de pensar (la mediterrània, la valenciana) està viciada per la cultura del regadiu. Els vells tractadistes es fixaren en una substancial diferència jurídica: l'aigua separada de la terra o l'aigua lligada a la terra. En altres mots, hi havia regadors que podien vendre i comprar aigua; d'altres hereus només empraven la que naixia o corria pels seus camps o que s'hi dirigia "des d'antic". Entre l'edat mitjana (i els usos siríacs i iemenites) i la postmodernitat, ha corregut molt de cabal i s'han promulgat diverses lleis que més o menys han respectat els drets adquirits, abstraient de llur racionalitat.

I ara sobrevé la pregunta: el regadiu era/és racional? La meua generació, ens educaren en una admiració reverencial vers l'agricultura intensiva –lògica fisiocràtica– i, encara més, vers els regadius mediterranis. En trobareu elogis incondicionals en escrits meus i dels meus mestres. El regadiu, però, malda per corregir (o contradir) la natura: posar uns vegetals fora del seu marc, forçar-ne la creixença, extrapolar-ne els períodes vitals per a cobrir necessitats alimentàries o demandes d'un mercat llépol. Les hortes, tots hi estem d'acord, són una creació cultural, artificial, esplendorosa. No es-

pereu que en propose l'eliminació; ara, arribar a la "canonització", potser ha estat massa i mantenir-ne el model i la imatge en el segle XXI, impossible.

La lògica del regadiu, caldria cercar-la en la funcionalitat econòmica, almenys en la societat mercantilista actual que formem, tot i que no ens agrada. Sense mà d'obra "esclava" (familiar, immigrada o similar), la dedicació intensiva, fins i tot la "industrialitzada", sembla poc rendible, menys encara si comptem terra i aigua cares, tractaments i adobs, llavors sofisticades, etc. En determinats casos la creació de regadius ha totpetat amb la manca de professionals ensinistrats: aquesta era l'explicació oficiosa de l'estrepitós fracàs del Plan Badajoz franquista o d'altres operacions semblants dels anys 1950-60. Hi havia hagut, però precedents també dictatorials, com el del Campo de Cartagena. El canal de la Mancomunidad del Taibilla, previst per a abastir l'Arsenal de Cartagena, la ciutat i el reg del seu Campo assedegat, al cap i la fi va anar a subvenir el consum urbà i industrial, mentre que les infraestructures de regadiu mai no arribaren a mullar-se. Anem més enrere, si cal. La séquia de la Font de la Vila de Ciutat de Mallorca tenia cabal urbà, energètic (molins fariners) i assortia en tandes setmanals una discreta Horta d'Amunt. Fa més de setanta anys que no rega ni un quartó i l'horta ja no és ni un record; els "drets tradicionals" són retòrica pura de notari.¹

■ UN ORDRE DE PRIORITATS

Tot això que hem vist no fa més que plantejar una sèrie de contradiccions que els responsables de la cosa pública han de resoldre, si més no, fàcticament i puntual. Per tal d'eixir del laberint de l'aigua hauríem d'establir un ordre de prioritats vàlid a escala global. (Per cert, jo globalitzaria l'aigua, però gratuïta!) De l'aigua de beure, ara en diem urbana; no crec que ningú en discuteixa la primàcia. Potable és una manera de parlar, perquè hi entra el líquid de llavar i llavar-se, de sanitar-se, de regar carrers i jardins; consums que arriben a depassar els 200 l/hab/dia. És clar que això té poc a veure amb "donar beure a l'assedegat", una obra d'estricta justícia, que no "de misericòrdia" com ens ensenyava el catecisme. Només als àrids països de la Bíblia i en règims despòtics de propietat podria haver-se congriat aquest pensament. De tota manera, l'aigua potable/urbana –sobretot si es destria, com a l'Israel modern– va al davant.

El segon rengle ja no és tan obvi. Fàcticament hi va la indústria/energia. Fa mig segle i als nostres països, hi haguérem col·locat el regadiu, per convicció uns, per política d'altres. Ara per ara comanda la producció d'energia que mediatitza més el règim d'ús (hidroelèc-

triques) que no el consum, notable només en la refrigeració. Les indústries consumeixen i pol·lueixen enormes cabals hídrics que dins els càlculs dels economistes són prou més rendibles que els d'altres destinacions. Justifica això que dicten llei? N'hauríem de parlar: vaja per davant el meu no/dubte, a escala mundial.

I a continuació posaríem encara l'agricultura. Tal volta és un anacronisme, un ròssec cultural, una tirada romàntica. D'altres ho abonaran pel caire del conreu forçat, gairebé industrial: els hivernacles i els seus fruits estandarditzats i fadencs. Fet i fet l'alimentació és una necessitat primordial i l'hortalissa i la fruita en formen part.

La colla dels empresaris del lleure/turisme/residencialisme/construcció –n'estic segur– pensen que les seues exigències d'aigua haurien d'ocupar el segon o el primer rengle. Per això són els més cridaners partidaris dels transvasaments, tot i que sovint envien a fer soroll els pobres llauradors. A termini curt podria ser que el desmesurat consum d'aigua d'un camp de golf fóra més rendible que deu fanegades de lletugues o carxofes, però... I les piscines privades i la gespa dels xalets i les atraccions dels portsaventures i les terres-mítiques i de tota la parafernàlia que volen atraure justifiquen inversions bilionàries i destrosses mediambientals irreversibles?

Per a embolicar més la troca i defugir les simplificacions introduiré un element més: la defensa del paisatge. Dos exemples ben propers indiquen on vaig a parar, l'albufera de València i el delta de l'Ebre, ambdós espais humits protegits. Al ministre del ram, el feren caure en el parany de la confrontació: voler-ne salvar l'una a compte de l'altre. L'Albufera més o menys neta exigeix de l'ordre de 200 hm³ anuals; d'on han d'eixir? De l'Ebre, el delta del qual, per a mantenir el seu paisatge en regressió ja, en necessita tres o quatre vegades més d'*excedents*? En termes de natura no són excedents sinó congruents.

Quan tota l'aigua que arribava a la mar o passava per un aforament era considerada excedent, que "es perdia", gairebé no hi havia problemes de prioritat. Ara en som més, gastem més i filem –o hauríem de filar– més prim. "L'aigua ha esdevingut la riquesa econòmica per excel·lència, la sobirana riquesa. És aliment. És adob. És força. És camí." Ho deia Jean Brunhes fa més de seixanta anys.

I dels pobres del món, qui se'n recorda?

* Catedràtic de Geografia. Universitat de València.

1. Algunes de les idees ací exposades, les vaig anticipar l'any 1988 en un assaig: ROSSELLÓ, V. M., "El control de l'aigua (poder i tradició)". A. SAN MARTÍN (ed.), *Els espais del poder. V Universitat d'Estiu a Gandia*. València: Universitat de València, 1989. Cf. pp. 67-89.